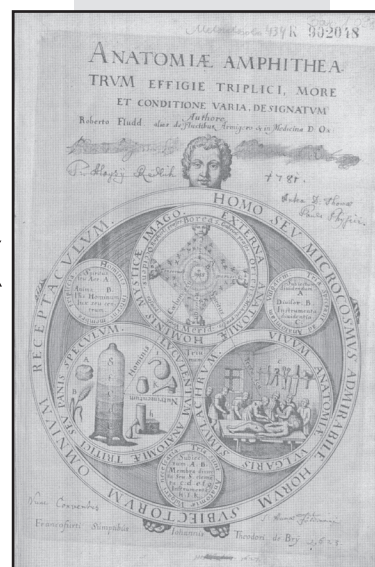

Múltunkból

A budapesti Egyetemi Könyvtár két törzsgyűjteménye – XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványok

KNAPP Éva

Bevezető

A történeti Magyarország egyik legrégebben alapított (1561), 450 éve jogfolytonos kora-újkori könyvtára az ELTE Egyetemi Könyvtár.¹ Gyűjteménye – különösen a régi könyvek nemzetközileg elfogadott korszakhatáráig, 1800-ig megjelent állománya – dokumentálja a Kárpát-medence művelődéstörténetét, s a kulturális emlékezet megtestesítőjeként szerepet játszik a magyar társadalom mindenkori történetiségének tudatosításában. Az Egyetemi Könyvtár fenntartó jogelődök között kiemelkedő szerepe

volt a jezsuita rendnek. Az Osztrák–Magyar Jezsuita Provincia keretében tevékeny rendtagok közül számosan megfordultak és rövidebb-hosszabb ideig éltek Nagyszombatban (1561–1567, 1615–1773), Turóc-Znióváralfján (1586–1598), valamint Vágsellyén (1598–1605). Ők nem csupán használták a könyvtárat, hanem több mint kétszáz éven át, a könyvtár Mária Terézia-féle államosításáig formálták arculatát.

A nagyszombati egyetem alapítása (1635) előtti időben a könyvtári állomány – a folyamatos jezsuita használat mellett – mindenekelőtt a középszintű oktatást szolgálta mind Nagyszombatban, mind Znióváralfján és Vágsellyén. Az egye-

tem megalapítását követően a tervszerűen bővített könyvanyag jelentős mértékben megalapozta és segítette az egyetem oktató tevékenységét. A Jézustársaság feloszlata (1773) után az államosított könyvtár továbbra is hatékonyan biztosította a felsőoktatás minőségének emelését, és sokirányú tevékenységével hosszú időre az ország első tudományos szakkönyvtárává vált. Az 1779-ben megjelent *Instituta Bibliothecae Regiae Universitatis Budensis* című szervezeti szabályzat kimondta, hogy a könyvtár az egyetemi igények kiszolgálása mellett országos nyilvános és közhasználatú tudományos gyűjtemény, melynek egyik legfőbb feladata az érdeklődők kiszolgálása. Jelenleg egyaránt végez közkönyvtári, tudományos és egyetemi könyvtári feladatokat.

A nyomtatványállomány kisebb gyűjteményekbe rendezése 1876 után, a jelenlegi épületbe költözést követően kezdődött el. Elsőként az ősnymtatványok váltak külön kezelt gyűjteménnyé, majd az 1711 előtt megjelent hungarica-nyomtatványok. Hosszabb szünet után a XX. század közepétől ezt követte először vetustissima, majd antiqua/antikva néven a XVI. századi nyomtatványok elkülönített elhelyezése.

A könyvtárban őrzött kéziratok és nyomtatványok világszerte ismertek, az állományt neves kutatók használták és használják. Míg a Kéziratár állománya több mint százötven éve közismert európai tudományos forrásbázis, a XVI–XVIII. századi nem hungaricum nyomtatványok, melyek között nincs magyar nyelvű, Magyarországon vagy magyar szerzőtől kiadott mű, kevésbé ismertek. A becslések szerint közel százezres állomány a könyvtár muzeális gyűjteményének tekintélyes része, melynek nagyobbik felét a Jézustársaság Mária Teréziától elrendelt felosztása (1773) előtt a jezsuiták szerezték be vagy kapták meg a renden belül megszervezett kiadvány-forgalom keretében. A nyomtatványanyag forrásértékének közismertté tétele érdekében az elmúlt években új célrendszer fogalmazódott meg: a Kárpát-medence párja nélkülien gazdag, az egyetemi oktatással párhuzamosan, több mint négy évszázada jelentős részben tudatosan bő-

vített 1800 előtti nyomtatvány-állományának századonként önálló külön-gyűjteményekbe rendezése és példa értékű elektronikus feldolgozása. A koncepció megvalósításához szükségessé vált a korábbi nyomtatvány-raktározási rendszer teljes átalakítása, a nyomtatványok folyamatos, tervszerű tisztítása és restaurálása. A több mint tíz éves munka eredményeként megvalósult a XVI. századi, úgynevezett Antiqua/Antikva állomány és a XVII. századi, úgynevezett Barokk gyűjtemény új raktározása és teljes, elektronikus formában megjelenített, jelentős mértékben a könyvtár falain belül kidolgozott, ma már országosan használt MOKKA-R szabvány segítségével történt feldolgozása. A továbbiakban e két gyűjtemény bemutatására teszünk kísérletet.

XVI. századi (Antikva) állomány

A gyűjteményhez jelenleg 7481 kötetben (Ant. 1–7481) 10 330 önálló mű tartozik. A két számadat közötti eltérés jelzi, hogy több, önálló nyomtatványként megjelent művet egykori tulajdonosaik nem külön-külön költettek be, hanem sajátos, általában tematikus megfontolásokat követve rendeztek egy kötetbe. Az antikva állomány részben a nagyszombati, a turóci és a vágsellyei jezsuita könyvanyag XVI. században megjelent nyomtatványaiból, részben a jezsuita rend 1773-as feloszlata után és a II. József-kori szerzetesrendi abolíció során az államosított jezsuita egyetem könyvtárába ténylegesen beszállított művekből, részben 1950 után az Országos Könyvtári Központ raktáraiból igényelt kötetekből, részben pedig országon belüli egyenértékű cserék (Országos Széchényi Könyvtár, Sárospatak, stb.) és vásárlás során beszerzett könyvekből áll. A tár könyv-, könyvtár- és művelődéstörténeti értéke felbecsülhetetlen, ugyanakkor tudományos kihasználása éppen csak elkezdődött. A XVI. századi állományhoz és az Ősnymtatvány Tárhoz egyaránt tartozik a könyvtár – jelenlegi tudásunk szerint – legrégebben, 1586–1589 között beszerzett és máig megőrzött kötete.² A Turóc-Znióváralján már használt két tagú kolligátum mindkét kötete a jezsuita okta-

tásban a XVI. századi kezdetek óta Európa-szer-
te használt Marcus Tullius Cicero *Epistolae ad
familiares*; az első kolligátum-tagot Párizsban
(1557, apud Audoëneum Parvum), a másodikat
Velencében (1487, A. de Paltaszichis) nyom-
tatták.

Bár az európai könyvnyomtatás XV. századi
találmány, technikai kiteljesedése már a XVI.
század történetéhez tartozik. A XVI. századi
nyomtatványok köztudottan eltérnek az ősnym-
tatványoktól, mivel készítőik lemondtak a kéz-
íratos könyv utánzásáról. Fizikai kivitelezésük
közelít a mai könyvhöz: van címlapjuk, lapszá-
mozásuk, s Aldus Manutius filológus, velencei
nyomdász létrehozta a nyolcadrét méretű, köny-
nyen hordozható, jól olvasható (ő használta elő-
ször a humanista kézírást utánzó kurzív betűt), a
korábbi időszak könyveihez képest olcsóbb (1/3-
dal), nagyobb példányszámban megjelentetni
érdemes könyvet. A felsorolt formai változások
mellett a könyvek tartalma is jelentősen külön-
bözik az ősnymtatványokétól. Az antikva tár
állományösszetétele határozottan tükrözi egy-
részt a XVI. századi könyvkultúra sajátosságait,
másrészt a jezsuita oktatási rendszer, ezen belül
elsősorban az egyetem fakultásainak történetét
és a mindenkori oktatás igényeit. Főbb tematikai
megoszlását, mely jelentős mértékben nem kü-
lönbözik más hasonló, egykorú könyvtárakétól
– sajátos szempontokat is érvényesítve – először
Bene Sándorné tekintette át 2003-ban megjelent
tanulmányában.³ Az állomány arculatát megha-
tározó legjelentősebb nyomtatványcsoportok a
következők.

1. Bibliakiadások, kommentárokkal bővített Bibliák, hittudomány

A Biblia „történetének” egyik legjelentősebb
évszázada a XVI. század.⁴ Egyrészt Gutenberg
„találmánya”, a könyvnyomtatás elterjedése,
másrészt a humanista szövegkritika, valamint
a reformáció tanai révén általánossá váló anya-
nyelvű bibliafordítások igénye bibliakiadások
sorozatát indította el. A teológiai érdeklődés
mellett általánossá váló szélesebb társadalmi

igények kielégítésére készült kiadásokból a
legjelentősebbek kivétel nélkül megtalálhatók
a könyvtárban. Nevezetes a ferences szerzetes
Nicolaus de Lyra (c.1270–c.1349) kommentár-
jaival ellátott Vulgata-kiadás, mely mintegy a
reformáció filológiai „előkészítésé”-nek szá-
mított,⁵ mivel Nicolaus de Lyra kommentárjait
és szövegkorrekcióját Martin Luther is haszno-
sította (*Sexta pars Biblie cum glosa ordinaria
et expositione Lyre [...]*, Basel, 1502. J. de
Amerbach).

Az önálló kiadványként megjelentetett biblia-
kommentárok közül érdemes megemlíteni Avila
püspökének, Alonso Tostadónak (c. 1400–1455)
terjedelmes kommentár-sorozatát is, mellyel a
Biblia teljes szövegét kísérte. A Teremtés köny-
véhez írt magyarázatok olvashatók az 1507-ben
megjelent kötetben (*Opera preclarissima Beati
Alphonsi Thostati [...]* (*Postilla super Genesin*),
Venetiis, 1507. G. de Gregoriis).

Az állományhoz tartozik a XVI. századi nyom-
datörténet egyik kimagasló teljesítményének szá-
mító nyolckötetes, négy nyelvű (héber, latin, gör-
ög és káld), úgynevezett Plantin-Biblia. Kiadási
munkái öt évig tartottak (1568–1573). II. Fülöp
spanyol uralkodó is támogatta a vállalkozást, és
kifizette a 24 000 forintos, egykorúan elképzel-
hetetlenül magasnak számító nyomdaköltséget.
Mindezek ellenére nyolc éven át a tiltott köny-
vek listáján szerepelt, a spanyol inkvizíció nem
engedte forgalomba hozni. Sajtó alá rendezője a
spanyol orientalista és exegeta, Benedictus Arias
Montanus (Benito Arias Montano, 1526–1598)
volt, aki a filológiai szöveggondozáson kívül be-
leszólhatott a kötetek tipográfiai elrendezésébe
is (*Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece
et Latine [...]* Benedictus Arias Montanus [...]
*a se cum Complutensi et correctissimis aliis
exemplaribus collatos, recensuit et probavit.*
Antwerpen, 1568–1573. Ch. Plantin).

A nemzeti nyelvű nem hungaricum Bibliák kö-
zül különlegesen jelentős a Martin Luther fordí-
tása előtt megjelent német nyelvű kiadás (*Bibel
Teütsch. Mit Figuren die Historien bedeutent.*
Ander Teil. Augsburg, 1518. Silvanus Otmar, in
Verlegung und Kosten des Johann Rynnman) és

a Luther által németre fordított szöveggel megjelent kiadás (*Biblia, das ist Die gantze Heilige Schrift*. Deutsch, auffß new zugericht D. Mart. Luth., Wittenberg, 1546. Hans Lufft).

A jelentős számú teológiai tárgyú és a hittudomány által ihletett nyomtatványok sorából egy Szent Ágoston beszédeit tartalmazó kötetet (*Sermones*. Hagenau, 1521. H. Gran), valamint Bernardinus de Bustis 1502-ben Strassburgban megjelent *Marialéja* kiadásának egyik példányát választottam. Az utóbbit a XVI. század elején egyetemi tanulmányait végezve Krakóban vásárolta meg Budai Kakas János (1483–1513 után) pécsi kanonok, a bolognai egyetem tanára. Később, a XVII. századtól a kötetet a sopronbánfalvi pálos szerzetesek használták.

II. Egyháztörténet, egyházi és világi jogtudomány, zsinati akták

A XVI. századi állomány jelentős része a mai kutatók számára egyház-, rend- és jogtörténeti forrás. Így például Adamus Bremensis (?–1081?, 1085?), német teológus, történetíró és földrajztudós, aki részt vett a vikingek keresztény hitre térítésében, elkészítette *Historia ecclesiastica* című munkáját (Lugduni, 1595. Ex Officina Plantiniana). A művet 1072–1076 között írta, közismert egyezményes címe a Hamburgi egyháztörténet.

Jelentős számú kötet képviseli a rendtörténeti irodalmat. Ízelítőként a több szerző műveit tartalmazó, hat kötetes, jezsuitákról szóló *Doctrinae Jesuitarum [...]* (Rupellae, 1580. Th. Regius) című nyomtatványra utalok. Mindenekelőtt az egyháztörténezszerkedés érdeklődésére számíthatnak – többek között – a különféle szerzetesrendek szabályzatai. Kiemelem a karthauzi rend egyik XI. századi priorja, Guigo de Castro (1083?–1137) által összeállított, 1510-ben Baselen megjelent statutumokat (*Statuta Ordinisi Cartusiensis*, Basilee, 1510. J. Amorbach), melyből összesen öt példányt őriz a gyűjtemény. Az első példányt Magyarországon a lehnici kamalduli remeték használták, akik 1720-ban tulajdonosi bejegyzésükkel látták el a kötetet.

A gyakori használat nyomairól tanúskodó kötetet vörös és zöld színű kézzel festett iniciálék díszítik.

Az egyházi és a világi jogtudományt képviselő művek közül nem egyet több kiadásban, kommentárokkal és indexekkel ellátva őriz a könyvtár. Teljes gyűjtemények, részkiadások, önálló jogi kommentárok egyaránt megtalálhatók közöttük. Bemutatásra az itáliai jogtudós, Portius Azo (1150–1230) *Summa juris*át ([Lyon], 1533. Ex typis J. Wyt) és a Gratianus (1080–1150), itáliai teológus és kánonjogász által összeszerkesztett *Decretumot* – ami a *Corpus iuris canonici* első része lett (pars 1, Decretum Gratiani) – választottam (Venetiis, 1506. Torti).

III. Reformáció, nem keresztény vallások

A jezsuita rend tagjai Krisztus katonáiként szálltak szembe a reformáció tanaival és a nem keresztény vallásokkal. Jóllehet tiltott könyvként (*Index librorum prohibitorum*) kezelték az e tematikába tartozó műveket, azok mégsem hiányoztak jelentősebb könyvtáraikból. Különösen gazdag az Egyetemi Könyvtárban a XVI. századi reformációs és ellenreformációs irodalom, melynek gyűjtésével és szigorú előírásokat betartó tanulmányozásával a jezsuiták egyrészt biztosították naprakész tudásukat, másrészt műveikben szembeszálltak azok állításaival. A reformáció meghatározó személyiségeinek (Martin Luther, Johann Bugenhagen, Jakob Andreae, Jean Calvin, Johannes Eck, etc.) alapvető munkái szinte kivétel nélkül megtalálhatók a gyűjteményben. Leggazdagabb a lutheri reformáció irodalmával kapcsolatos nyomtatványanyag. A nem keresztény vallások alapvető irataiból, áhitati műveiből több latin nyelven is megjelent a XVI. században. Ezek illusztrálására egy Haggadát (*Haggādāh – Ritus et celebratio Phase Iudeorum [...]*, Thomas Murner ex hebreo in latinum traducta eloquium. [Frankfurt/Main, 1512. Beatus Murner]) és egy agyonhasznált Koránt (*Machumetis Saracenorum principis [...]* vitae ac doctrina, ipseque Alcoran. Basel, 1543. J. Oporinus) említék meg.

IV. A humanizmus irodalmi teljesítménye

A humanizmus irodalmi teljesítménye szorosan kapcsolódott a műveket nyomtatásban megjelentető, filológusi elhivatottsággal dolgozó tudós nyomdászokhoz. Az antikvitás görög-római szerzőinek műveit humanista szövegkritikusok kommentálták, s az igényes kötetek jelentős részét részben tankönyvként, részben kiegészítő irodalomként a XVIII. század végéig használták a jezsuita oktatási rendszerben is. A fennmaradt nyomtatványok jelentős része folyamatos jezsuita használatról tanúskodik. Quintus Horatius Flaccus *Poemata* (Venetiis, 1509. Aldus Romanus) című kötetét Velencében az idősebb Aldo Manuzio jelentette meg. A már a XVI. században magyar használatban lévő kötet (Kállay Gergely, 1565) a jezsuita védnökségű szepesváraljai Szűz Mária kongregáció könyvtárához tartozott. Publius Ovidius Naso *Metamorphoses*ének egyik, Csulai Móré Fülöp (c.1470–1526) pécsi püspöknek ajánlott, fametszetekkel díszített kiadása (*Metamorphosis cum luculentissimis Raphaelis Regii enarrationibus [...]*, Venetiis, 1513. J. Thacuinus de Tridino) az 1639-ben meghalt Kecskés János pozsonyi kanonok könyvtárából ugyanebben az évben átkerült a pozsonyi jezsuiták könyvgyűjteményébe. A kötetek sora szinte tetszés szerint tovább bővíthető Homérosz, Euripidész, Arisztophanész, Terentius, Plinius, Apuleius és mások műveivel.

Az antikvitás szerzői mellett szinte minden jelentős humanista tudós műve bekerült az állományba. Ezek közül mindössze egyre hívom fel a figyelmet, Lorenzo Valla (1407–1457) *Elegantiae de lingua Latina* című munkájára (Venetiis, 1505. Ch. de Pensis), melyet reneszánsz elemekkel díszített, a XVI. század első harmadában készült német gótikus kötésben őriz a könyvtár.

V. A természettudományos érdeklődés „kezdetei” nyomtatásban

A mai értelemben vett természettudományok történetének „alapvetését” jelentő nyomtatványok között számos XVI. században megjelent geográfiai, matematikai, asztronómiai és asztrológiai munkát őriz a gyűjtemény.⁶ A híres matematikus, csillagász és asztrológus, Johannes Regiomontanus Georg von Peurbach tanítványaként, mestere halála után folytatta és befejezte Ptolemaios *Almagest* című munkájának latin nyelvű fordítását. Élete és munkássága több ponton magyar vonatkozású. A pozsonyi egyetemen oktatott, és évtizedekkel Kopernikusz előtt tanított a Föld mozgásáról. 1468-tól Mátyás király udvarában élt. 1469-ben Esztergomban fejezte be a számos Regiomontanus-nyomtatvány közül bemutatásra kiválasztott *Tabulae directionum profectionumque in nativitatibus multum utiles* című mű kéziratát. Ismeretes, hogy egy kéziratos másolatot Mátyás királynak ajándékozott, aki 800 arannyal és egy köntössel jutalmazta meg. A mű az európai asztrológia kézikönyvének számított mintegy kétszáz éven át. Az orvostudományi, gyógyszerészeti kiadványok közül egy Theophrastus Paracelsus (1493–1542) összes munkáját tartalmazó baseli nyomtatványra (*Opera*, Basel, 1575. P. Pern) hívom fel a figyelmet. Az antitrinitárius teológiai nézetei miatt a *Christianismi restitutio* című főműve nyomtatott példányaival együtt máglyára küldött Szervét Mihály (Michael Servetus, Villanueva de Sijena, Miguel Serveto, álnévén Michel de Villeneuve, 1511–1553.) egyik orvosi munkáját is őrizi a könyvtár (*Syruporum universa ratio [...]* Paris, 1537. S. Colines).

Az egykorúan kedvelt, úgynevezett „misztikus” tudományok gyakorlói közül John Dee (1527–1608) alkimista és matematikus *Monas hieroglyphica* (Frankfurt/M., 1591. J. Wechel et P. Fischer) című munkáját (1. kiadása megjelent: Antwerpen, 1564.) választottam ki – magyar vonatkozása miatt. A művet Dee 1563-ban Pozsonyban fejezte be, amikor részt vett Habsburg Miksa (I. Miksa magyar király, német-római csá-

szárként II. Miksa) magyar királlyá koronázásán (1563. szeptember 8). A Miksa királynak ajánlott mű címlapjára a fametszetes dísz köré nyomtat-ták talányos, misztifikáló és egyben kihívó mon-dását: „Qui non intelligit aut taceat aut discat” (Aki nem érti, vagy hallgasson, vagy tanuljon). A címben szereplő „monas” egy sajátos ezoterikus szimbólum, amelyről az egész mű szól.

VI. A könyvtár ősállományának XVI. században megjelent művei

Különleges értéket jelent a XVI. századi állo-mányban minden olyan nyomtatvány, melynek tulajdonosi bejegyzése egykori magyarországi birtoklást bizonyít. Ide tartozik mindenekelőtt a könyvtár úgynevezett ősállománya (bibliotheca antiquissima/antikvissima), a bizonyíthatóan már 1635 előtt a könyvtárban őrzött kötetek, melyek elkülönítését és nyomtatott katalógusát *Dümmerth Dezső* nyomán *Farkas Gábor* ren-dezte kötetbe.⁷ A bibliotheca antiquissima gyűj-teményben összesen kilencvenegy 1600 előtt beszerzett kötet található, melyből nyolcvan-kilencet a XVI. században nyomtattak ki. Ez a publikált ősállomány kétszáznegyvennyolc köte-tének közel 36%-a. Az 1635-ig beszerzett teljes ősállományból természetesen ennél több, össze-sen százhetvenhét kötet (71%) jelent meg a XVI. században. Példaként Caius Plinius Secundus *Historiae mundi libri XXXVII* (Basiliae, 1549.) című művét választottam ki, melynek címlapján a négy tulajdonosi bejegyzésből három XVI. századi: két bejegyzés szerint először a turóci jezsuita rezidenciában, majd a vágsellyei kol-légium könyvtárában őrizték. A kötetet tehát 1586–1589 között szerezték be a jezsuiták, s a mai napig, mintegy 425 éve a jogutód Egyetemi Könyvtár őrzi.

VII. Művelődéstörténeti érdeklő-désre számot tartó tulajdonosok és használók

A nevezetes tulajdonosi bejegyzéseket őrző XVI. századi nyomtatványok között előkelő

hely illet meg egy, a Nádasdy-család könyvtá-rából származó Bibliát (*Biblia Sacra*, Lugduni, 1558. J. Tornaesius). A kötetet Nádasdy Ta-más nádor (c.1498–1562) fia, Nádasdy Ferenc (1555–1604) kapta minden valószerűség szerint ajándékba 1560-ban, egy ugyanebben az évben meghalt wittenbergi magyar peregrinus diáktól, Csirke Györgytől. Csirke („Georgius Albany a Chyrkei”) közvetlen kapcsolatban állt Philipp Melanchtonnal és baráti körével, ezt bizonyítják a könyv előzéklapjain olvasható bejegyzések. Az 1560-as dátumot viselő héber, latin és görög nyelvű versrészetek és velős mondások witten-bergi teológusok keze nyomát őrzik, így Philipp Melanchtonét (1497–1560), Georg Maiorét (Meier, 1502–1574), Paul Eberét (1511–1569) és Heinrich Moellerét (1530–1589). A vallását többször megváltoztatott (izraelitának szüle-tett, majd volt katolikus, lutheránus és kálvi-nista) Immanuel Tremellius (1510–1580) veje, Franciscus Junius (1542–1602) közreműködé-sével héberből latin nyelvre fordította az Ószö-vetséget. Az öt részből álló két kötetes kiadás (*Testamenti Veteris Biblia sacra*. Frankfurt/M., 1576–1579. A. Wechel) Egyetemi Könyvtárban őrzött példánya a Thurzó család Bibliája volt. Mindkét kötet címlapján Thurzó György nádor (1567–1616) saját kezű tulajdonosi bejegyzése olvasható, amit kiegészítenek az első kötet elején és végén az üres lapokra írt XVI–XVII. századi családi bejegyzések. A Tremellius-féle Ószövet-séget 1739-ben jegyezték be a kőszegi jezsuita könyvtár katalógusába, ahonnan az Egyetemi Könyvtárba került. A pergamenkötés fedelére nyomott címeres supralibros körirata bizonyít-ja, hogy Istvánffy Miklós (†1615) könyvei közé tartozott az 1526-ban Rómában kinyomtatott görög nyelvű, az ortodox egyház liturgiáit tar-talmazó kis méretű kötet (*Ai theiai letourgeiai [...]*. Róma, 1526. D. Ducas Cretensis). Autográf tulajdonosi bejegyzés tanúsítja, hogy a nagyszombati születésű tudós orvos és huma-nista filológus, Zsámboky János (1531–1584) könyvtárához tartozott az ugyancsak orvos (és filozófus) neoplatonista Marcus Antoni-us Zimara, *Theoremata [...]* (Venetia, 1553.

J. Gryphius) című, eredeti pergamenkötésben megőrzött könyve. Ismeretes, hogy Zsámboky könyvtárát Bécsben az osztrák nemzeti könyvtár őrzi, kivéve a fenti kötetet, mely szerepel a Zsámboky-könyvtár Velencében őrzött 1587-es katalógusában is. A mű másik tulajdonosi bejegyzése a jezsuita kezelésű bécsi érseki könyvtaré, ami valószínűsíti, hogy a kötet rendi közvetítéssel került az Egyetemi Könyvtár állományába.

Barokk (XVII. századi) állomány

Míg a XVI. századi nyomtatványok jelentős része a reformáció különféle áramlatait szolgálva készült, a könyvnek ezt a használati lehetőségét a század utolsó harmadától jelentős mértékben átvette a Tridentinum szellemiségéből kibontakozó katolikus megújulás (ellenreformáció), s a XVII. századi könyvtermelés egyik meghatározó tényezője lett. Az előző század késő-gótiikus, reneszánsz könyvstílusának elemei néhány évtizedig még tovább éltek a barokk könyvízlés időszakában is. A harmincéves háború és más európai viszályok ellenére a XVII. században az előző évszázadhoz képest többszöröződött az előállított könyvek száma. Ezek az általános tendenciák hatást gyakoroltak a könyvtár XVII. századi, hungaricum nyomtatványokat nem tartalmazó állományára. Ehhez az úgynevezett Barokk állományhoz jelenleg 11 091 kötetben 15 020 önálló nyomdatermék tartozik. Az önállóan megjelent nyomtatványok kolligálási gyakorlata e tárban több mint ezerrel (1080) több művet érint, mint az antikva állományban. Az állomány történeti szerveződésének főbb rétegei a jezsuita könyvbeszerzések, a XVIII. század végi abolíciós könyvanyag és XX. század második fele, a feloszlatott szerzetesrendi és egyházi könyvanyagból (KEO) történt állománybővülés.

A XVII. századi jezsuita könyvbeszerzések az egyetem megalapítását (1635) követően mindenekelelt az egyetemi oktatást segítették. A könyvtárnak jelentős szerepet szántak az okta-

tásban, még az 1690-ben készült, kézzel kitöltött katalógus díszes címlapján is kronosztichonban hangsúlyozták, hogy a könyvtárban őrzött könyvek és a katalógus a magyarországi tanulóiifjúság szellemi előrehaladását kívánja szolgálni.⁸ Az egyetem két elsőként létrejött kara a teológiai és bölcsészettudományi volt. A nyomtatványok között – ennek megfelelően – mennyiségben előkelő helyet foglalnak el a bibliai tudományokat képviselő könyvek, a hitvédelem, a teológia és a skolasztikus irodalom, valamint a prédikációs, a filozófiai és a történettudományi művek. Az állomány egy másik jelentős része a latin nyelvű aszketikus irodalom, melyet mennyiségben követ az egykorúan „humanistá”-nak nevezett könyvállomány. Utóbbi az antikvitás és a humanizmus szerzői írói teljesítményének új és átdolgozott kiadásaiából áll, melyeket elsősorban tankönyvként használtak. Az 1667-ben létrehozott jogtudományi kart kiszolgáló könyvanyag (kánonjog és az egyéb jogi munkák) aránya eltörpül a vallástudományokkal kapcsolatba hozható állományrészek mellett. A mai értelemben vett alkalmazott és természettudományokhoz tartozó könyvek (orvosi, matematikai, csillagászati stb.) száma elenyészőnek tekinthető. A Barokk állományrész tematikus áttekintésével a feldolgozás korábbi, kezdeti szakaszában nem foglalkoztak, néhány jelentősebb vagy érdekesebb példányra történt csak figyelemfelhívás.⁹

I. Jesuitica

A XVII. században a legjelentősebb európai jezsuita nyomdák termékei – a korabeli közlekedési és szállítási viszonyok ismeretében – szinte a megjelenésüket követően azonnal eljutottak Magyarországra is. Jelentős részük tankönyvként vagy jezsuita tanárok és hitszónokok napi olvasmányaként szolgált. A rendi „representációs” kiadványok, így elsősorban a rend történetére, missziós tevékenységére, a jezsuita szentekre és a kivételes rendi eseményekre vonatkozó nyomtatványok közel a teljesség igényével megtalálhatók a gyűjteményben. A rendalapítás századik évfordulójára Antwerpen-

ben több nyelven, reprezentatív külsővel jelent meg az *Imago primi saeculi* [...] (Antverpiae, 1640. Plantin) című kiadvány, mely a Provincia Flandro-Belgica kollektív alkotásaként került ki a prés alól. A mű példányaikat a rendben belül szétküldték, egy példányt Nagyszombatban is katalogizáltak.

Többfunkciós rendtörténeti, hagiográfiai és reprezentációs kiadványok a jezsuita szentek életrajzai. A rendalapító Loyolai Ignác nagyszámú, gyakran metszetsorozatokkal díszített életrajzai közül két, kiemelkedő jelentőségű kiadványt emelek ki. Pedro de Ribadeneyra (1527–1611) *Vita B. Ignatii Societatis Jesu fundatoris* [...] (Augustae Vindelicorum, 1616. Ch. Mangius) című munkáját és egy emblemikus életrajzot Carlo Boviótól (*Ignatius insignium* [...], Romae, 1655). Utóbbi műben a szokásos életjeleneteket emblémákkal helyettesítették, kivéve a díszcímlapot, melyen narratív elemeket idézve Szent Ignác felajánlja kardját Szűz Máriának. (A lap bal alsó sarkában embléma, mottója „aut consumit aut consummat” – vagy megsemmisít, vagy tökéletesít – kihagyásos idézet Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium*ából, Lib. 3. ep. XXIV). A jelentős jezsuita szerzők közé tartoznak a rend kivételes tehetségű előjárói, akiknek művei a legkülönbözőbb kiadásokban találhatók meg. Közülük a legfontosabbak Loyolai Szent Ignác művei, melyek a XXI. század elején is időtálló alkotások. A számos *Exercitia spiritualia*-kiadásból egy prágai, emblemikus rézmetszettel illusztrált kiadásra (*Exercitia spiritualia*. Praegae, 1674. Typ. Univ. Carolo-Ferdinandae) és egy francia nyelvű kiadásra (A. Anvers, 1673. Chez M. Cnobbaert) utalok. Pedro de Ribadeneyra – többek között – megírta a rend második generálisának, Jacobus Layneznek (Laines 1512–1565) az életrajzát is (*Vita P. Jacobi Laynis secundi Societatis generalis* [...], Coloniae, 1604. Birckmann). A kiadás példányai közül hármat őriztek Nagyszombatban, egyik a könyvtár 1635 előtti, úgynevezett ősalományához tartozott.

A jezsuita rendtagok kivételes képzettségét, műveltségét és írói alkotótevékenységét bizonyítja,

hogy Pedro de Ribadeneyra már 1608-ban önálló munkát állított össze a legkiválóbb jezsuita írókról (*Illustrium scriptorum religionis Societatis Jesu catalogus*. Antverpiae, 1608. Plantin). Több jezsuita szerző, így Louis Richeome (1544–1625) francia humanista foglalkozott saját kora eretnek tanaival, elsősorban a hugenotta nézetekkel, azok cáfolatára törekedve. Művei közül 1618-ban Nagyszombatban katalogizálták a hugenotta tanokat elítélő *Idololatria hugenotica* című munkáját (*Idololatria hugenotica* [...] primum Gall. edita, nunc [...] Marcellino Bompar [...] latinitate donata et edita, Moguntiae, 1613. P. Henningus). 1612-ben Nagyszombatban látták el tulajdonosi bejegyzéssel Juan Maldonado jezsuita teológus (1534–1583) négy öszövetési próféta könyveihez készített kommentár kötetét, melyet korábban, megjelenése évében Erdélyben használtak a jezsuiták (*Commentarij in Prophetas IIII. Ieremiam, Baruch, Ezechielem et Danielelem* [...], Moguntiae, 1611. J. Kinckes). A kötethez tartozik a szerző Kálvin tanai ellen készített értekezése.

II. Az antikvitás neves szerzőinek művei

Az antikvitás és a humanizmus neves szerzői teljesítményének új és átdolgozott kiadásait, egy-egy szerző életmű-, szemelvényes- vagy egyes műveit tartalmazó állományrészben szinte első helyen állnak a jelentős részben iskolai tankönyvekként is használt Cicero-kiadások. Kiemelésre egy 1642-ben nyomtatott *Epistolae ad familiares* kiadást (*M. Tullii Ciceronis Epistolarum ad familiares libri XVI. Ad optimis editiones collati* [...], Lugd. Batavorum, 1642. Elzevir), és egy *Opera omnia* kiadást választottam ki (*Marci Tullii Ciceronis Operum pars undecima*. Lugd. Bat., 1692. P. Vander Aa). Utóbbi díszcímlapján elképzelt ókori környezetben Cicero-t látjuk könyvtekercek között. Az ábrázolás sajátossága, hogy a rézmetsző lényegében egy XVII. századi könyvtárbelső-t vetített vissza az antikvitásba, könyvek helyett tekerceket megjelenítve. Publius Cornelius Tacitus ugyan nem

volt szűkebb értelemben vett tananyag, művei mégis jelentős számban, különböző kiadásokban található meg a XVII. századi állományban. Összes művei Justus Lipsius (1547–1606), Beatus Rhenanus (c. 1485–1547) és Fulvio Orsini (1529–1600) által sajtó alá rendezett és kommentárokkal ellátott, 1672-es amszterdami kiadásának díszcímlapja (*C. Cornelii Taciti opera [...]*, Amstelodami, 1672. D. Elsevir) bizonyítja egyrészt Tacitus XVII. századi tudományos helyét, másrészt Daniel Elzevir nyomdászti igényességét és teljesítményét. Ismeretes, hogy az Elzevir nyomdászcsalád harmadik generációjából Daniel Elzevir Amszterdamba költözött és 1658-ban először könyvkereskedést nyitott, majd nyomdát rendezett be; kiadványai némelyikének színvonala – mint a bemutatott Tacitus kiadása – eléri a korábbi híres leydeni Elzevir-nyomtatványokét.

A Caius Suetonius Tranquillus (*C. Suetonius Tranquillus, Ex recensione Joannis Georgii Graevii cum ejusdem animadversionibus [...]*, Ed. 2. Hagae-Comitis [=The Hague] – Trajecti ad Rhenum [Utrecht], 1691. J. a Velsen – R. a Zyll, A. Schouten) történeti főművét, a tizenkét császár életrajzát (*De vita XII Caesaribus*) kommentárokkal megjelentető Johann Georg Graevius- (1632–1703) féle kiadásban tizenkét ókori császárportré és Suetonius elképzelt alakja teszi vonzóbbá és érdekessé a kiadványt. „Trahitur dulcedine Cantus” mottóval (magával ragadta az ének édessége / megragadta énekének édessége, ismert latin mondás) és a címlap előtti rézmetszetes Vergilius portréval hozták forgalomba a Publius Vergilius Maro összes művét tartalmazó, a jezsuita Charles de La Rue (1643–1725) jegyzeteivel és interpretációjával megjelent (*Opera, interpretatione et notis illustravit Carolus Ruaeus S.J.* ed. 2. Amstelodami, 1689. D. Roger) kiadást.

Az antik irodalom legkülönbözőbb kiadásainak további bemutatása helyett áttérek a látványos, magas színvonalon előállított, kézzel színezett geográfiai művek bemutatására.

III. Térképek, geográfia, városképek, útleírás

II. Fülöp királyi térképésze, a neves XVI. századi antwerpeni geográfus, Abraham Ortelius (1527–1598) *Theatrum orbis terrarum*ának XVII. századi kiadásai (utolsó, 31. kiadása Vencében jelent meg 1697-ben) helyett az ugyancsak Gerardus Mercator hagyományát folytató németalföldi Blaeu-család térképeiből válogatott lapokkal szeretném reprezentálni a XVII. századi állomány gazdag földrajzi gyűjteményét. A Blaeu-család Amszterdamban 1634–1662 között adta ki *Atlas novus* címen hat kötetes térképgyűjteményét. Guilielmus Blaeu halála után fia, Johannes Blaeu (1596–1673) ugyanezt a sorozatot többször bővítve ismét kiadta, majd *Atlas major* címen tizenegy kötetből álló újabb sorozatot készített. Utóbbi első kiadása 1662-ben jelent meg. A tizenegy kötetes kiadvány második kiadásának néhány lapja magyar vonatkozású, így például Magyarország térképe Nádasdy Ferencnek, Illyria térképe pedig Zrínyi Péternek szóló dedikációval jelent meg. A térképsorozatból több különféle kiadást is őriz a könyvtár. Egy 1648-ban megjelent negyedik kötetben színezett Stonehenge ábrázolás látható, melyen megfigyelhetők a ma már elpusztult részletek is (Willem Jansz Blaeu: *Thetarum orbis terrarum, sive Atlas novus*, pars 4. Amsterdam, 1648. J. Blaeu). Az *Atlas novus* 1649-ben megjelent első kötetének színezett, arannyal gazdagon díszített díszcímlapján 1700-ból származó nagyszombati tulajdonosi bejegyzés található. A térkép-kiadvány tartalmához illően a címet a földrészek megszemélyesített ábrázolása és különféle jelenetek, így oktatási jelenet veszi körül (Willem Jansz Blaeu: *Thetarum orbis terrarum, sive Atlas novus*, pars 1. Amsterdam, 1649. J. Blaeu).

A XVII. században – többek között – egzotikumnak számított Kína és Japán. A területek elzártsága sokakat ösztönzött a missziós küldetésű jezsuita rendből, hogy e távoli tájakról és kultúrákról sajátos kiadványokat készítsen. Közülük Athanasius Kircher (1602–1680) és ta-

nítványa, Martino Martini (1614–1661) egy-egy munkájára hívom fel a figyelmet. Kircher *China monumentis [...] spectaculis [...] illustrata* című, 1667-ben Amszterdamban (J. Jansson – E. Weyerstraet) megjelent műve térképeket, valamint régészeti, művészeti és vallástörténeti érdeklődésre egyaránt számot tartó, metszetekkel illusztrált leírásokat tartalmaz. A távol-keleti missziós utakról Rómába hazatért rendtársak feljegyzéseiből dolgozó Kirchert minden érdekelte, a hétköznapi életvitelt, szokásokat, öltözetet éppúgy megörökítette, mint az egzotikus növényeket és állatokat. Kircher tanítványa, Martini az Osztrák-Magyar jezsuita rendtartomány tagja volt, hosszú időt töltött kínai misszióban. Nevéhez kötődik a legrészletesebb XVII. századi Kína-leírás elkészítése, melyhez tizenhét térkép tartozik. Ezek a lapokon az egyes tartományok (15 térkép), Kína egésze, valamint Japán és a Koreai félsziget látható. Az Egyetemi Könyvtár a Bécsben 1653-ban megjelent első kiadásból ugyan nem őriz példányt, őriz viszont a Nádasdy Ferenc könyvtárából származó szépen színezett amszterdami, 1655 körül megjelent kiadást (*Novus Atlas Sinensis*. [Amsterdam], (1655?. J. Blaeu).

Nem csak a távoli földrészek jelentettek egzotikus úti célt a XVII. században. A holland orvos és filológus, Jacobus Tollius Magyarországot is különleges, vonzó területnek tartotta, hiszen utazásairól készített hat leveléből kettő Magyarországgal foglalkozik (*Epistolae itinerariae* [...]. Amstelodami, 1700. Typ. F. Halmae). Ezt az Egyetemi Könyvtár számára külön értékessé teszi, hogy egykor Kaprinai István (1714–1785) vásárolta meg saját használatára, majd az ő könyvtárából került a gyűjteménybe.

IV. Alkalmazott tudományok, asztrológia, asztrológia, meteorológia

A XVI. századi felfokozott természettudományos érdeklődés a XVII. században töretlenül folytatódott. Ezt bizonyítja többek között például Georgius Agricola (1494–1555) több száz fametszettel kísért fő műve, az első ki-

adásban 1556-ban megjelent *De re metallica libri XII* (Basel, 1621. Typis chalcographicis Ludovici Regis) XVII. századi kiadása is. A Kopernikusz szellemében dolgozó dán Tycho Brahe (1546–1601) a II. Frigyes dán király által 1575-ben neki ajándékozott Ven (Hven) szigeti obszervatóriumában (Uraniborg) végzett megfigyeléseit részben ő, részben halála után Johannes Kepler dolgozta fel (*Astronomiae instauratae progymnasmata* [...]. Francofurti, 1610. G. Tampachius). Ismeretes, hogy Brahe egy másodpercnyi pontossággal kiszámította a csillagászati év hosszúságát. Világképe, átmenet a geocentrikus és a heliocentrikus között. Halála után a munkáját folytató Kepler lett Rudolf császár udvari csillagásza, akinek a három bolygómozgással foglalkozó törvénye kiindulási pontot jelentett Newton gravitációs elméletéhez. Az *Astronomia nova* [...]. (Pragae, 1609.) című munkájának egy példánya gyorsan, még az egyetem megalapítása előtt eljutott a nagyszombati jezsuitákhoz. Kepler tanára, Michael Mästlin (1550–1631) művei sem hiányoztak Nagyszombatból pl. *Epitome astronomiae* [...] című munkája (Tübingen, 1610 Ph. Gruppenbach). Több korábbi tulajdonos után 1681-ben jegyezték be címlapjára a nagyszombati tulajdonosi bejegyzést a „Pro Mathesi”, oktatásra utaló megjegyzéssel.

Galileo Galilei nevezetes *Dialogus de systemate mundi* (*Systema cosmicum* [...] in quo Quatuor dialogis [...] Ptolemaico et Copernicano [...] differitur. Ex Italica lingua Latine conversum. Strassburg, 1635. Elzevir) című művét latin nyelvű kiadásban őrizi a gyűjtemény. E művéért – s benne Simplicius maliciózus kijelentéseiért – az inkvizíció perbe fogta és tanai visszavonására kényszerítette (1633).

Nem maradhat ki az áttekintésből Giovanni Battista Riccioli (1598–1671) *Almagestum novum* [...] -a sem (Bologna, 1651. haered. Victori Benatii). Riccioli Galilei kortársa volt, jezsuita szerzetes és csillagász. Ő mérte meg először a szabadon eső tárgyak gyorsulását. E fő műve első kiadás, egykor jelentős gyakorlati kézikönyv, mellyel Ptolemaiosz *Almagest* című enciklopédiáját kívánta megújítani.

A különleges tudóscsoport, az úgynevezett „misztikus” tudományok kiemelkedő alakjának, Robert Fluddnak (1574–1673) művére hívom fel a figyelmet. A több műből egybe kötött kolligátum első tagja az angol orvos és okkult filozófus, a rózsakeresztes Fludd *Philosophia sacra et vere Christiana seu Meteorologia cosmica* című munkája (Francofurti, 1626. in officina Bryana), melyben különféle természeti megfigyelésekről és sajátos magyarázatokról lehet olvasni. Mindez alapul szolgált Johann Keplerrel folytatott vitájához. Az okfejtések Fluddnál éppúgy különösek és nehezen érthetőek, mint a kötet negyedik kolligált nyomtatványa, Joachimus Frizius – *Summum Bonum [...]* (Hn., 1629.) című művében. A rózsakeresztes szimbolika ismeretében megszerkesztett címlap közvetíti azt a mindenkor érvényes gondolatot, hogy a tudásnak bár ugyanaz a forrása (= rózsa), abból igazság éppúgy származhat, mint gonoszság. Egyes források szerint Joachimus Frizius valójában Fludd írói álneve volt, aki ily módon próbálta megvédeni magát veszélyes tartalmú írásának következményeitől.

VII. Művelődéstörténeti érdeklődésre számot tartó tulajdonosok és használók

A nevezetes könyvtulajdonosok gyűjteményeiből származó XVI–XVII. századi nyomtatványok elevenné, kézzel foghatóvá teszik a magyar történelmet és a magyar vagy Magyarországon tevékeny tudósok emlékezetét. A jezsuita rend magyarországi letelepítésében döntő szerepet játszó Oláh Miklós (1493–1568) könyvtárából éppúgy őriz kötetet a gyűjtemény, mint Forgách Ferenc (1564–1615) nyitrai püspök könyvei közül.

Johann Heinrich Alsted (1558–1638) Herborból Gyulafehérvárra magával vitt könyvtárából egy 1627-ből származó autográf tulajdonosi bejegyzést tartalmazó kötetet 1953-tól őriz a XVII. századi gyűjtemény. A pergamenbe kötött mű a már bemutatott angol orvos és misztikus tudós, Robert Fludd egyik nevezetes, orvostörténeti vo-

natkozású munkája (*Anathomiae amphitheatrum [...]*. Frankfurt/M, 1623. J. Th. Bry). A rézmet-szetes anatómia tankönyv bizonyítja – többek között –, hogy Alsted könyvtára végakarata ellenére nem semmisült meg.¹⁰ Egy másik nevezetes kötet, John Bale (1495–1563), angol katolikus lelkész és drámaíró *Acta Romanorum Pontificum [...]* (Basiliae, 1558 J. Oporinus) című művének az a példánya, melynek címlapjára egyik egykori tulajdonosa, Otrókoci Fóris Ferenc (1648–1718) jegyezte be a nevét. Otrókoci talányos és ellentmondásos alakja az irodalom- és egyháztörténetnek. Hitéért gályarabságot szenvedett, 1676-ban kiváltották, majd a kassai jezsuiták egyike, Pethő István az egykori kassai kálvinista prédikátor katolikus hitre térítette. Az 1694-ben meggyőződésből katolizáló Otrókoci menedéke lett Nagyszombat; az esztergomi érseki főszékesegyházi káptalani levéltár archivariususa lett, és tevékenyen részt vett az érseki könyvgyűjtemény katalogizálásában is. Eközben jogi professzorként oktatott a jezsuita egyetemen. Magánkönyvtára egyik kötete az említett kiadvány, melyet valószínűleg sokat forgatott a nagyszombati jezsuita tudományos műhely egyháztörténészeként.¹¹

A budapesti Egyetemi Könyvtár XVI–XVII. századi nem hungaricum nyomtatványokat elektronikus formában is feltáró két törzsgyűjteménye a továbbiakban jó elérhetőséget kínál – többek között – az egyházi könyvtárak történeti állományának folyamatos rekonstruálására. A feldolgozottságnak ez a foka tette például lehetővé, hogy 2012 tavaszán elkülöníthetővé váltak Pázmány Péter pozsonyi magánkönyvtárának 1782-ben az Egyetemi Könyvtárba szállított kötetei. A szenzációs könyv- és könyvtártörténeti eredmény szakmai bemutatása 2012. május 3-án volt (ld. videotorium.hu). A kiemelkedő jelentőségű Pázmány-könyvtár sorsára teljes mértékben fény derült: a részben Pozsonyban maradt kötetek mellett az univerzális tudós könyvtár másik része az Egyetemi Könyvtárban található, s csupán harmadrésze szóródott szét.

Jegyzetek

1. DÜMMERTH Dezső: A budapesti Egyetemi Könyvtár gyűjteményének keletkezése (1561–1635). = Magyar Könyvszemle, 79. évf. 1963. 43–58. p.; Tóth András – Vétesy Miklós: A budapesti Egyetemi könyvtár története (1561–1944). Bp. Egyetemi Könyvtár, 1982; Farkas Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár a jezsuita rend kezelésében (1561–1773). In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László, Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 7–32. p.; Bibor Máté János: A királyi Tudományegyetem könyvtára a felvilágosult abszolutizmus és a reformkor időszakában (1773–1843) In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László, Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 33–56. p.
2. Lehetséges, hogy a két tagból álló kolligátum kötet már a könyvtár legkorábbi, első nagyszombati korszakában (1561–1567) is az állomány része volt. Vö. Farkas Gábor Farkas: A nagyszombati Egyetemi Könyvtár az alapításkor, 1635. Szeged, Scriptum Rt., 2001. 3–5. p.
3. BENE Sándorné: A budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteménye közelről. In: Fata libelli. A nyolcvanéves Borsa Gedeon köszöntésére írták barátai és tanítványai. Szerk. P. Vásárhelyi Judit. Bp. Országos Széchényi Könyvtár, 2003. 141–149. p.; Bene Sándorné: A Budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima-gyűjteménye – a feldolgozó munka tükrében = Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, 11. évf. 2003. 15–27. p.; Bene Sándorné: A budapesti Egyetemi Könyvtár vetustissima gyűjteménye, http://www.konyvtar.elte.hu/kincseink/regi_nyomt/tanulmanyok 2011-12-18; vö. még Farkas Gábor Farkas, Az Egyetemi Könyvtár Régi Nyomatványok Tára. In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 217–247. p.
4. 2008-ban a 'Biblia évében' az Egyetemi Könyvtár kamara kiállítás keretében mutatta be az állományában őrzött nevezetes kézirat és nyomtatott Bibliákból válogatott összeállítást. Boross Klára: Bibliák az Egyetemi Könyvtárban. Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtárban 2008. június 24–augusztus 22. Katalógus. Bp. Egyetemi Könyvtár, 2008.
5. A közismert szólás szerint „Si Lyra non lirasset, Lutherus non saltasset” (Ha Lyra nem zengett volna, Luther nem táncolt volna).
6. Vö. KNAPP Éva: A csillagok törvényei – The laws of the stars. Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtár XVI. századi csillagászati nyomtatványaiból – 16th century Astronomical Prints at the ELTE University Library. Bp. Egyetemi Könyvtár, 2009. / Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárban, 5./
7. FARKAS, i. m. (2. jegyzet).
8. „CeDat CataLogi IstIvS InstaVratlo / aD Vberlores. / eX Librls hVJVs CoLLegII tImaVlensls / soCletatls JesV, /In JVventVte Vngarlae progressVs.” Catalogus Novus Librorum, Collegii Timaviensis Societatis Jesu. Conscriptus Anno Domini M DC XC. Kézirat, Budapesti Egyetemi Könyvtár, J 2.
9. FARKAS Gábor Farkas: Az Egyetemi Könyvtár Régi Nyomatványok Tára. In: Az Egyetemi Könyvtár története és gyűjteményei. Szerk. Szögi László. Bp. ELTE Eötvös Kiadó, 2008. 217–247. p.
10. Vö. KNAPP Éva: Johann Heinrich Alsted könyvtárának egy kötete a budapesti Egyetemi Könyvtárban. = Magyar Könyvszemle, 121. évf. 2005. 56–64. p.
11. Vö. KNAPP Éva: Ismeretlen források Otrokocsi Foris Ferenc katolizálásának kérdéséhez. = Magyar Könyvszemle, 122. évf. 2006. 201–217. p.

